

Cum am devenit etnolog? (Despre) trei contexte¹

Otilia HEDEȘAN

Universitatea de Vest din Timișoara

otilia.hedesan@e-uvv.ro

Abstract: The author presents the field research – organized as a folklore camp – in which she participated in the summer of 1982. The long discussions carried out with the peasants from the villages Mălini and Băișești (Suceava county) during this folklore camp determined her to really „change her life”. Consequently, she has decided to become an ethnologist, even before she had a very exact perspective on this science. The author's memoirs are presented in relation with three broad contexts: (a) within the wider framework of the organization and functioning of higher education in Romania during the last decade of communism, with a special focus on social sciences and humanities; (b) as part of the recent history of the humanities in Romania, implying here the complicated relations between official studies of folklore, ethnology and cultural anthropology; (c) Bukovina region and its traditions at the end of the twentieth century and, of course, at the end of the millennium.

Keywords: *Romanian communism, Bukovina region, history of Romanian ethnology, folklore camp, Romanian studies.*

Vestea acordării titlului de *doctor honoris causa* al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava mi-a provocat emoții deosebit de intense: am fost bucuroasă, m-am simțit extrem de onorată și recunoscătoare, m-am responsabilizat pe cât mi-a fost cu putință, dar mai ales am încercat să restitui acele momente din trecut care mă leagă de această universitate, mă leagă de Suceava și, în mod mai larg, de întregul ținut al Bucovinei și care, implicit, trebuie să fi motivat acordarea acestei onorante distincții.

Din lista acestor interferențe și interacțiuni, am ales să vorbesc despre un „proiect educațional” – cum l-am defini dinspre prezent – care a avut loc acum nu mai puțin de patru decenii la Suceava, chiar în clădirile acestui campus universitar și, în directă relație cu acesta, despre o întâmplare personală atât de pregnantă încât preocupările mele și, cu toată grija de a nu rosti vorbe mari, viața mea a/u luat o altă întorsătură. Este vorba despre faptul că în vara anului 1982, în primele două decade ale lui august, Societatea Studenților Folcloriști din România² a organizat

¹ Cuvânt rostit în 26 mai 2022 cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa* al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

² *Societatea Studenților Folcloriști* (1973-1992) este o structură care a agregat principalele universități din România în care se studia folclorul, în special Facultățile de Filologie care aveau cursuri speciale de folclor. Chiar de la

aici prima tabără de cercetări etnografice și folclorice la care au participat studenți de la facultățile de litere („de filologie”, cum se numeau acestea în întreaga perioadă comunistă) din România (de la București, Cluj, Iași, Timișoara, Suceava și Baia-Mare). Mai ales la sugestia profesorului ieșean Vasile Adăscăliței dar și cu sprijinul competent și entuziast al tinerei asistente universitare de atunci Cornelia Mănicuță, de la Suceava, a fost alcătuită o mică rețea de sate, străbătute în acele săptămâni de studenți, fiecare universitate fiind responsabilă de observarea și înțelegerea realităților a unul ori două locuri.

Am fost, atunci, la Mălini și Cornu Luncii (mai exact în satul Băișești), am lucrat vreme de câteva săptămâni singură, discutând cu oamenii și ascultându-le poveștile. După ce am cunoscut-o, la Mălini, pe bătrâna Frăsâna Lupu (80 de ani) și mai ales după ce am povestit nesmintit, vreme de o săptămână, după-amiază de după-amiază, cu Irina Țigănescu (53 de ani), după ce i-am cunoscut pe soții Eufrosina și Valerian Popovici (40, respectiv 45 de ani) de la Băișești, multe din ideile mele despre importanța lucrurilor s-au schimbat semnificativ. Oricum, către finalul lui august, când am plecat înapoi spre casă, învățasem în cele două sate și umblând printre oamenii din Bucovina că viața este întotdeauna mai sofisticată și mai provocatoare decât cărțile, iar uneori ea ne duce în fața unor situații uimitoare fără să ne lase posibilitatea de a nu avea nicio reacție la ele. Atunci am luat decizia de a mă face *etnolog*, deși extensia exactă a acestei profesii am înțeles-o mult timp mai târziu. Am dus la împlinire acest lucru, însă, aproape împotriva tuturor. Propria familie, prietenii, profesorii mei de la Universitatea din Timișoara au încercat să mă convingă că la anii 1982 – și mai ales după aceea, sau, mă rog, după cum se proiecta viitorul dinspre acel moment– nimeni nu mai era cazul să se ocupe de credințe și povestiri, de obiceiuri și ritualuri. Adevărul este că nici eu nu credeam că aceasta este ceea ce se numește, îndeobște, „o cale regală”, dar în vara bucovineană pe care o evoc aici înțelesesem bine că viața nu se găsește doar prin locurile aglomerate „din centru”, că frontierele, locurile uitate, spațiile discrete mustesc, la rândul lor, de lucruri interesante, care trebuie văzute și mai ales trebuie „traduse” prin narațiuni convingătoare pentru lumea celor ce ocupă spațiile centrale.

început, principalul său obiectiv l-a reprezentat organizarea colocviilor naționale bienale de folclor ale studenților, unele dintre acestea premergând înființarea societății (primul colocviu are loc în 1967). După 1981, când colocviul național de folclor are loc la Suceava, se decide orientarea activității și către cercetările de teren, iar din anul următor începe organizarea unor cercetări comune ale studenților din toate universitățile din România, sub denumirea de *tabere de folclor*. Tot de atunci, activitatea Societății dobândește finanțare prin Casele Studenților, care devin, oficial, unitățile agregate în rețea. Din 1992 Societatea se desființează.

Foto 1: Mălini, 1982 (De la stânga la dreapta: Adrian Popescu – student, Vasile Tudor Crețu, Marianne Appeltauer – studentă, Vasile Plăcintă – viceprimarul comunei, Otilia Hedeșan – studentă)

Mă bucur să pot mărturisi public, chiar la Suceava, că practic de câteva bune zeci de ani o meserie pe care nu aș fi făcut-o niciodată dacă nu ar fi fost terenul-școală din Bucovina anului 1982. Alături de alte trei momente care s-au petrecut în anii imediat următori, adică întâlnirea mea cu elevii Liceului Industrial de Petrol de la Sânnicolau-Mare (unde am fost profesoară câțiva ani după terminarea facultății), terenurile din 1991 în Basarabia (aflată, încă, pe atunci în granițele URSS) și din 1992 în Timoc (aflat, pe atunci, în Iugoslavia) terenul din Bucovina este unul din momente cu caracter cu adevărat formator (inițiativ) pentru mine, rit de trecere al etnologului care trăiește într-o lume predispusă nu doar să îi desconsidere meseria, ci mai ales să se dezintereseze de realitățile, de societățile și de oamenii pe care disciplina sa le/îi descrie și încearcă să le/îi înțeleagă. Discutând cu Didier Eribon despre misiunea și evoluția studiilor de etnologie și antropologie culturală, Claude Lévi-Strauss îi dezvăluia acestuia importanța pe care o avuseseră cercetările de teren în formarea sa ca etnolog. „Am plecat în Brazilia pentru că voiam să devin etnolog. (...) Eu am descoperit etnologia de teren acolo, printre englezi și americani.” [Lévi-Strauss & Eribon: 33] Rescriind ce este de rescris, pot formula în clar că pentru mine același rol îl are Bucovina, loc unde, în vara lui 1982 am intuit, practic, importanța etnologiei printre oamenii locului.

Voi restitui aici trei contexte cred relevante pentru realitatea pe care am prezentat-o pe cât se poate rezumativ mai înainte și voi produce, în mod secvent, trei interpretări ale sale. După mine, întâmplările relatate pot fi înțelese (a) în cadrul mai larg al organizării și funcționării învățământului superior din România ultimului deceniu de comunism (și, implicit, ele reflectă, oricât de fragmentar, și situația de atunci a Universității din Suceava), (b) ca parte a istoriei recente a științelor umaniste în România, subînțelegând aici relațiile complicate dintre studiile canonice de folclor, etnologie și antropologia culturală și (c) lumea bucovineană la sfârșit de secol douăzeci și, desigur, la final de mileniu.

Universitățile. Primul context

În primul sens, notez, de la bun început, organizarea de către universitățile românești prin anumite componente ale lor, în cazul de față, prin facultățile de filologie, a unor activități de învățare și educație de tip colaborativ, prin construirea *ad-hoc* a unor adevărate rețele profesionale sau măcar tematice. Este vorba despre grupuri prea puțin cunoscute astăzi, din motive numeroase, dintre care aș menționa în primul rând că nu vorbim despre structuri susținute oficial, ci cu un caracter mai degrabă informal; aceste rețele profesionale erau structurate în primul rând în jurul personalității unor profesori reputați în epocă și vizau cu onestitate configurarea unor forme aparte de ethos al comunității/-lor profesionale. Organizând cel puțin o activitate comună într-un an academic, ele permiteau studenților (și, în orice caz, ofereau această șansă studenților pasionați de o anumită arie tematică) să interacționeze între ei, să îi cunoască pe profesorii mari care puteau funcționa (și) în alte universități decât cea pe care o urmau și mai ales permiteau un gen de configurare reală, prin evaluări reciproce și prin acceptări simultane și tacite, a unor ierarhii necompetitive în cele mai varii domenii.

În ceea ce privește grupurile interesate de folclor, acestea s-au structurat, în ultimul deceniu de comunism de la noi, în jurul a doi profesori: Dumitru Pop (de la Universitatea din Cluj), respectiv Mihai Pop (de la Universitatea din București). Întâlnirea de la Suceava, pe care o discut aici, a avut loc în intervalul de timp 1981 – 1984 în care grupul de studiu era condus de profesorul Dumitru Pop, orientat mai degrabă spre componenta materială, etnografică a vieții sătești și fascinat de ceea ce aș numi aici, cu un termen generic, „zonele etnofolclorice bogate”, ofertante din punct de vedere al tradițiilor. Or Bucovina era, fără doar și poate, un asemenea loc, la fel ca Maramureșul (unde, de altfel, s-a organizat o întâlnire similară în anul următor).

Pentru buna înțelegere a acestei realități, desenez două contexte. Nu pot ignora, astfel, că și Suceava și Baia Mare erau, în anii 1980, centre universitare cu activitatea orientată către domeniul de învățământ superior tehnic. Totuși, tinerele lor secții de studii filologice au asumat organizarea acestor evenimente, ceea ce a facilitat, după părerea mea, integrarea lor în sistemul profesional național și dezvoltarea lor de după anii 1990.

Pe un alt plan, organizarea acestor întâlniri dublate de cercetări de teren mi se pare de o importanță considerabilă pentru învățământul superior. Desigur că este vorba despre punerea în acțiune a unor principii atât de necesare învățării din toate timpurile, anume deconexiunile dintre teorie și practică, respectiv de dublarea învățării cu activitatea de cercetare. Fără să intru în detalii³, însă, voi aminti aici că în manualele universitare care vedeau lumina tiparului chiar în anii 1980, folclorul era definit, în linia școlii ruse, ca un tip de studii care ocupă un „domeniu (...) restrâns la creația populară artistică” [Pop & Ruxăndoiu 1976: 25]. Ceea ce puteau vedea / și, de fapt, au văzut studenții de atunci în teren era, însă, altceva: era realitate, era viața complicată a oamenilor nevoiți să găsească soluții de existență decentă, era

³ Am prezentat detaliat această chestiune în prezentarea „Folclorul și disciplinele conexe”. O analiză a concepțiilor asupra studiilor de folclor în România anilor 1980, la conferința *Etnologie, antropologie, studii culturale. Perspective interdisciplinare și pluridisciplinare*, Cluj-Napoca, Institutul „George Barițiu” al Academiei Române, 5-6 mai 2022.

lumea în care libertățile se păstrau în spații mărunte și marginale, în pofida aerului tot mai restrictiv al dictaturii lui Ceaușescu, iar expunerea îndelungată a studenților la aceste realități era așezată sub „umbrela” studiilor de folclor.

În acele terenuri-școală s-au format toți profesorii care predau astăzi Etnologie în universitățile românești: Ruxandra Ivăncescu (la Brașov), Antoaneta Olteanu (la București), Nicolae Panea (la Craiova), Eleonora Sava (la Cluj), Narcisa Știucă (la București), dar și Mihaela Bucin (care predă în prezent la Szeged). Au participat, însă, și mulți din profesorii de Literatură română activi astăzi în universitățile de la noi: Andrei Bodiu (de la Brașov), Ioana Bot (de la Cluj), Pompiliu Crăciunescu (de la Timișoara), Mircea Diaconu (de la Suceava), Lăcrămioara Petrescu (de la Iași). Vreau să subliniez, astfel, ca observatoare externă care construiește acest discurs dar și în calitate de membră a acestei generații de profesori cu care împărtășesc o prietenie veche și sinceră, că taberele de folclor (1982-1993) [Hedeșan 2020: 82-91] dintre care la Suceava a fost organizată prima, au produs, dincolo de o emulație studentească aparte, efectul major al racordării unei întregi generații de profesori la realitatea proteică a satului românesc așa cum a fost și încă este el la cumpăna dintre lumea tradițională și numeroasele și (adesea prea) agresivele schimbări din ultimele decenii.

Numesc aici o generație responsabilă de construirea, la noi, în ultimele două decenii, a „studiilor românești” ca paradigmă comprehensivă de interpretare a realităților culturale, istorice, lingvistice și sociale românești prin recursul la pluri- și multidisciplinaritate. Este o generație norocoasă, în sensul în care toți membrii săi (mai numeroși, desigur, decât cei menționați aici datorită selecției în baza participării la taberele de folclor) au beneficiat de îndată după 1990 de burse de studiu prestigioase în străinătate, girând, apoi, parteneriate ofertante cu universități străine importante sau instituții de cercetare performante. În pofida acestor oportunități venite odată cu schimbarea regimului politic din România, acești profesori au ales, mereu, să se întoarcă acasă, în universitățile românești unde au studiat și unde nevoia de formare a noilor generații este la fel de acerbă ca întotdeauna și ca pretutindeni.

Etnologia românească în anii '80. Al doilea context

Cercetările de teren organizate în vara lui 1982 în Bucovina ar putea fi descrise, prin recursul la un concept bine-cunoscut azi, drept *un terraincroisé*, în sensul în care erau de față profesori și studenți care veneau din locuri diferite și aveau filosofii eterogene de înțelegere a realităților rurale.

Organizarea unor cercetări care să implice un număr relativ mare de specialiști și studenți pasionați amintește, însă, în mod clar de studiile echipelor Școlii Sociologice de la București [Rostás 2003], chiar dacă, în acord cu lista afirmațiilor dezirabile și/sau indezirabile ale epocii, această filiație nu este menționată cu ocazia organizării primelor tabere de folclor (așadar nici la Suceava). Mai apoi, însă, după anul 1984, când coordonarea societății va fi preluată de Mihai Pop, el însuși fost membru al echipelor gustiene, o serie de întâlniri / cercetări de teren vor fi organizate în sate care fuseseră investigate între cele două războaie mondiale de sociologi (de exemplu Runc – Gorj, Drăguș – Brașov, Nerej – Vrancea și chiar Cornova [Timoce-

Mocanu & Hedeșan 2022: 76-85] – în Basarabia, imediat după 1990), ceea ce poate fi citit ca un mesaj transparent că studiile de folclor și etnografie din România (ultimilor ani ai comunismului) își asumă tradiții interbelice valoroase.

Altfel spus, analizate dinspre prezent, taberele studențești de folclor ar trebui înțelese deopotrivă ca terenuri-școală modelate după (a) tradiții științifice locale, dar și (b) manierele de organizare a cercetărilor de teren antropologic sincrone în spațiul occidental. Desigur că această manieră de organizare este, după părerea mea, parte importantă a etnologiei române din a doua jumătate a secolului trecut. Ea trebuie înțeleasă în raport cu întreaga societate a acelei perioade, când lucrurile se făceau cu numeroase riscuri, prin asumări de responsabilitate individuală ori locală, când adevărurile se rosteau cu jumătate de gură, când subînțelesurile și aluziile erau, adesea, mai importante în decelarea mesajului decât formulele rostite în clar.

Tabăra de la Suceava, din anul 1982 este parte (și) a acestui context. Pentru a o prezenta, am restituit, din arhiva personală și cea a Universității de Vest din Timișoara, materialele produse în cercetările de teren făcute în județul Suceava în vara lui 1982, cum arătam și mai înainte, în satele Mălini și Băișești (Cornu Luncii). Este vorba despre două interviuri înregistrate audio, un total de 1oră și 54 de minute (UVT_RHeA_Mag_413), o dactilogramă de 15 pagini / 1 r și 8 fotografii alb-negru. Deși întrucâtva pauper, materialul arhivat consemnează informații și opinii care provin de la șapte persoane (listate aici în ordinea cronologică a realizării întrevederilor): Irina Țigănescu (53 de ani; 4 clase; Mălini), Frăsina Lupu (80 de ani; neștiutoare de carte; Mălini), Maria Teișanu (80 de ani; 4 clase; Mălini), Catrina Pălămidă (78 de ani; neștiutoare de carte; Mălini), Eufrosina Popovici (40 de ani; 8 clase; Băișești), Valerian Popovici (45 de ani, 8 clase; Băișești), Viorica Bistriceanu (41 de ani; 8 clase; Băișești).

Foto 2: Băișești 1982 (În partea stângă, soții Eufrosina și Valerian Petrovici, în centru, Vasile Tudor Crețu)

Prima chestiune care se poate formula pornind de la aceste materiale este cât de relevante sub aspect cantitativ și mai ales calitativ sunt ele pentru realitatea investigată. Voi nota, din capul locului, că în raport cu cantitatea de material care se obține în prezent în urma unei investigații similare (aproape trei săptămâni petrecute în două sate apropiate), ceea ce a fost arhivat este relativ puțin. Dacă este, însă, să compar acest material cu informațiile din diferite sate produse în aceeași perioadă și care pot fi consultate în diferite arhive de tradiții (bunăoară în Arhiva de Folclor a Universității de Vest din Timișoara), vorbim despre o bază de informații considerată relevantă potrivit uzanțelor epocii.

Se impun în acest sens două comentarii, aparent marginale, dar care pot arunca o lumină asupra manierelor în care se consemna și arhiva materialul în cercetările de folclor din anii 1950-1990, așadar, în mod implicit, și în momentul care ne interesează aici. Mai întâi, informațiile referitoare la obiceiuri, la practici rituale diverse se consemnau în scris, cel mai adesea rezumativ, uneori chiar prin simpla notare a unor cuvinte-cheie și nu mizau pe mai mult decât pe restituirea unor modele locale foarte generale. În al doilea rând, chiar atunci când se considera că lucrurile sunt deosebit de interesante și merită să se facă înregistrări audio, acestea erau, la rândul lor, drastic drămuite datorită accesului relativ limitat la bandă magnetică. Indiferent, însă, de cauză este oarecum limpede că acele însemnări fragmentare, acele înregistrări scurte trebuie complinite cu amintirile celui care a făcut observațiile în teren, iar dacă acesta nu a reușit să complinească el, printr-un studiu, imaginea de ansamblu, aceste pasaje trebuie tratate asemeni unor urme care trebuie conectate între ele, pentru a construi o imagine integratoare și densă sub aspect semantic.

Revenind, acum, la informațiile din 1982 de la Mălini și Băișești (Cornu Luncii) voi arăta că, sub aspect calitativ, aceste note trebuie privite cu multă îngăduință, fiind rezultatul observațiilor unui începător, oricât de sânguincios ar fi fost acesta.

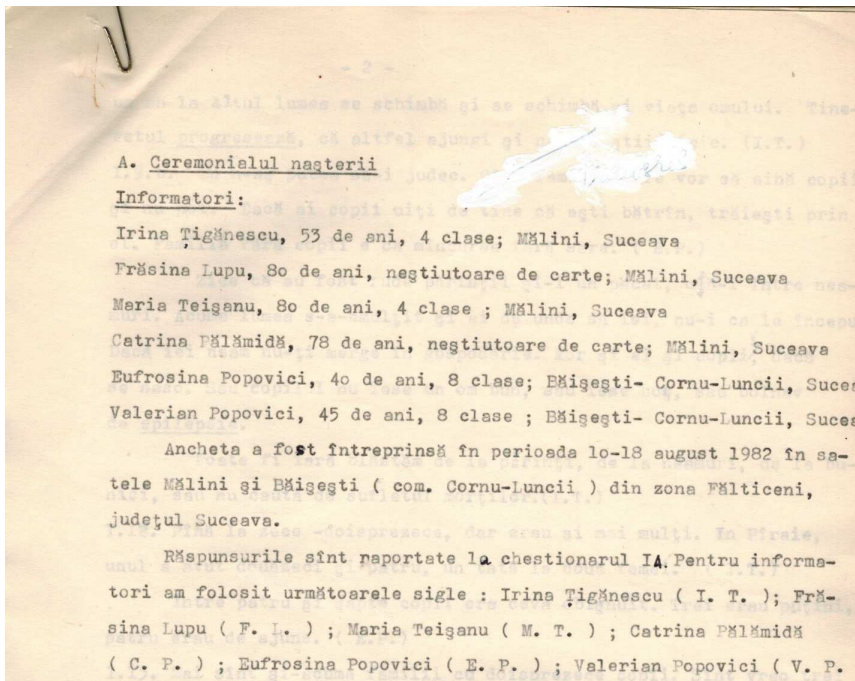
De fapt, despre ce informații discutăm? Este vorba, în mod exclusiv, despre relatări mai sumare ori mai detaliate referitoare la ceremoniile nașterii [Știucă 2001]⁴, care au făcut subiectul cercetării în toate satele cercetate de studenți în Bucovina în anul 1982. Declarația publică referitoare la alegerea acestei teme, făcută de profesorul Vasile Adăscăliței, trimitea la vechile monografii asupra „marilor treceri” din viața omului redactate cu aproape un secol în urmă, chiar la Suceava, de neistovitul etnograf Simion Florea Marian (1892). În mod punctual, în 1982 se împlineau nouă decenii de la publicarea monografiei despre naștere – *Nascerea la români* – a bătrânului etnograf bucovinean. Altfel spus, cercetările aveau o miză omagială, oricât de discret ar fi fost formulată aceasta. Totodată, ele urmăreau „revizitarea”, după aproape un secol, a unor localități ale căror tradiții trebuia presupus că fuseseră cunoscute foarte bine de Simion Florea Marian, cel care oferise, prin volumul său, un adevărat model al obiceiurilor de naștere. Principalele etape ale obiceiului, denumirile tradiționale ale acestor momente (așa cum erau

⁴ De altfel una dintre participantele la terenul de la Suceava, Narcisa Știucă, a redactat în scurt timp o teză de doctorat referitoare la ceremoniile nașterii, așa cum se puteau documenta acestea în deceniul al nouălea al secolului XX.

cunoscute acestea în regiuni diferite, de unde a fost transmisă corespondență cu detalii), succesiunea practicilor, inclusiv clasificarea acestora în raport cu momentul liminal al obiceiului, diferitele texte rostite într-un moment sau altul se regăsesc în această monografie monumentală, care construiește, prin cumul, un model eclectic al obiceiului general al nașterii la români.

Îmi permit, totuși, să observ, dinspre prezent, că anii '80 ai secolului trecut nu sunt permisivi în ceea ce privește discuțiile în mod mai general, respectiv, tradițiile referitoare la naștere. O mare parte din secvențele obiceiurilor au caracter religios, apoi sunt pomenite mici jocuri ori practici magice, dar mai ales sunt solicitate și de numeroase ori sunt și obținute detalii despre o serie de chestiuni care țin de igienă, de sănătate, de practica medicală și în mod special de obstetrica tradițională. După *Decretul 970/01.10.1966* care interzice avortul în România, discuțiile despre nașteri intră sub control politic. Descriind epoca sub această specie, Gail Kilgman (2000) vorbește în clar despre o „politică a duplicității” ridicată la rang de practică de stat, subliniind degradarea celor mai elementare libertăți ale populației. Implicit, politica pronatalistă a lui Nicolae Ceaușescu a avut ca efecte perverse degradarea sistemului de învățământ, copleșit de numărul de elevi al cărui *boom* din anii 1975 a destructurat, efectiv, capacitățile educaționale, respectiv decăderea sănătății publice, sabotată adesea din spaimă sau pur și simplu din suspiciune.

Așadar, terenul evocat aici se desfășura sub auspicii delicate. Totuși, în pofida tuturor greutăților, înregistrările și transcrierile mele cuprind: descrieri și definiții ale *familiei* și *neamului* (7 fragmente), reflecții despre numărul de copii dintr-o familie de-a lungul timpului (4 fragmente), comentarii referitoare la genul / sexul copiilor dintr-o familie (4 fragmente), la familiile cu gemeni (2 fragmente), interdicții din perioada sarcinii (14 interdicții și 3 povestiri-argument despre aceste tradiții), practici menite să conducă la pierderea sarcinii (3 fragmente), pregătirile pentru nașterea unui copil (4 fragmente), practici și tradiții legate de nașterea grea (5 fragmente), descrieri sintetice ale unor nașteri acasă (2 fragmente), informații despre riturile propișătorii de după naștere (4 fragmente), descrierea primei scalde de după naștere (7 fragmente), activitățile familiei după nașterea unui copil (6 fragmente), credințe și legende despre ursitoare (7 fragmente descriptive și 7 legende), descrierea obiceiului de botez (7 fragmente), schimbarea numelui copilului (1 fragment), cântece de leagăn (4 texte), descântece pentru copii mici (4 texte).

Dactilograma cercetărilor de teren de la Mălini și Băișești (1991)

În cea mai mare parte a cazurilor, este vorba despre descrieri sau informații care nu au statut de excepționalitate: niciun ritual necunoscut nu este atestat în aceste fragmente, nu sunt consemnate texte cu funcție ceremonială rară și prea puține sunt frazele memorabile care se pot reține după parcurgerea transcrierilor și ascultarea înregistrărilor. În pofida acestui caracter mai degrabă comun al informațiilor, cercetarea are o valoare documentară incontestabilă, fiindcă oferă o imagine a memoriei comunitare locale a anilor 1980. Orice cercetare actuală (ori viitoare) poate găsi un reper în chiar aceste informații ori în altele de aceeași factură, discrete, oneste, fixând responsabil modurile de viață și de interpretare a sa în diferite locuri și perioade.

Nu pot neglija, în această analiză, o relație aparte, adesea trecută cu vederea în studiile românești de etnologie, anume specificul observării și comunicării informațiilor. Așa cum am arătat, mă refer la o serie de discuții despre obiceiurile care însoțesc nașterea și unde, în mod real, informațiile cele mai nuanțate pot veni de la femei (cum, de altfel, este și în cazul de față, ceea ce se poate observa și din lista de informatori citată deja). La rândul meu, eram, în vara lui 1982, o tânără de douăzeci de ani, adică cel mai potrivit ascultător al unor atari informații. Referința cea mai potrivită, în acest sens, cred că este foarte subtila lucrare a lui Georges Devereux, care notează, printre altele, că: „Sexul observatorului poate juca un rol important în cercetare și, în mod particular, în etnografie. Este un adevăr banal astăzi: anumite subiecte sunt mai rar studiate de etnologii–femei, iar altele de etnologii bărbați” [Devereux 1994: 160]. Pe de altă parte și în litera aceluiași antropolog: „Vârsta specialistului declanșează, uneori, un anumit mod de transfer și

îi determină pe subiecți să-l facă pe etnograf să joace rolul complementar care este convenabil, după ei, vârstei sale. Refuzul acestui rol îl expune pe cercetător, deseori, criticilor (comunității pe care o studiază).” [Devereux 1994: 268] Din păcate, în urmă cu patru decenii nu citisem texte de asemenea factură, nu știam cum se modulează informația în funcție de numeroasele și adesea inefabilele relații dintre cercetător și interlocutorii săi, însă cred că am avut intuiția potrivită de a mă lăsa tratată ca o tânără care, pe de o parte, este curioasă, pe de alta, poate oricând avea nevoie de aceste informații.

Totodată, materialele produse în cele două sate bucovinene pot servi și drept sursă pentru diferite subiecte minore, uneori chiar atipice studiilor despre culturile tradiționale. Astfel, bunăoară, am utilizat un mic fragment din vechile note de la Mălini, răspunzând unei solicitări a hebdomadarului „Dilema veche”, pentru un număr tematic dedicat tunelurilor: „Un mic tunel se ivește, astfel, dintr-o povestire a unui rit straniu: pentru ca un nou-născut să se însănătoșească de o boală gravă, este trecut printr-un tunel construit *ad-hoc*, în grădină, și dat altei persoane. Adică, așa cum am înregistrat în vara lui 1982 de la Catrina Pălămidă, din Mălini-Suceava: *Făcea o groapă-n pământ cu două ieșiri și rămânea un mal pe unde petrecea copilul, în livadă, în grădină, pe unde-s meri, peri. Lua copilul cu cămeșuică pe el și pe urmă îl ducea la groapă mama și cu altă femeie; îl petrecea pe-acolo de trei ori. Mama îl da și femeia-l primea. Ea zicea: Ți-l dau, boală! Ea când îl lua zicea: Ți-l dau, sănătate! Și pleca și cămeșuica o lăsa în bortă și zicea: Să rămână răul și boala în pământ, să nu mai iasă!* Trecerea prin tunel este, așadar, terapeutică, marcând depășirea unei stări deplorabile și intrarea într-o nouă stare luminoasă și promițătoare” [Hedeșan 2019: 13].

Analiza fie și superficială a materialelor de teren de la Mălini și Băișești (Cornu Luncii) trebuie completată prin câteva observații referitoare la informatori.

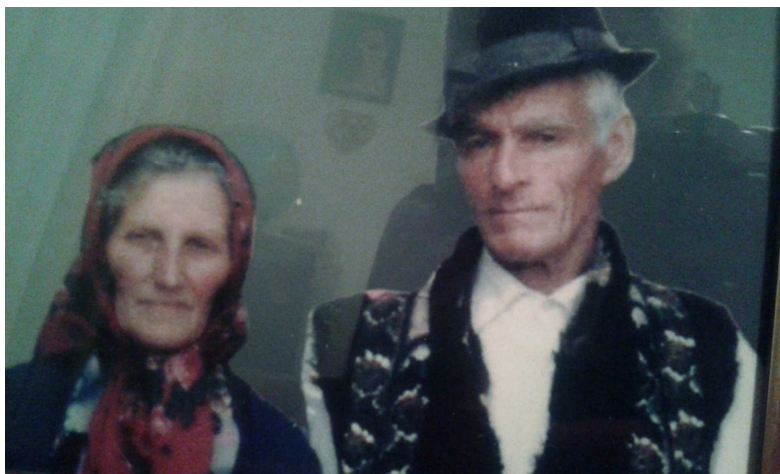

Foto 4: Irina și Ion Țigănescu (fotografie din arhiva familiei; anul 1992)

Observ, astfel, că două din informatoarele au doar patru clase, în vreme ce altele două sunt neștiutoare de carte. Sunt realități cu care nu ne mai întâlnim de

câtva timp în satele noastre, unde atunci când vorbim despre „bătrâni”, considerați, în continuare, cei mai potriviți informatori pentru cercetările de factură etnologică, este vorba despre persoane născute în perioada comunistă și care, în majoritatea cazurilor, au urmat cel puțin școala generală de opt clase, dacă nu și alte cursuri de formare profesională ori chiar studii liceale. În cazul de față, vârstele informatorilor decupează perioade distincte ale tinereții lor, la care, implicit, ei se raportează și care sunt și perioade distincte ale istoriei și civilizației României și ale istoriei și civilizației locale. Astfel, în cazul unora dintre informatori, relatările trimit la perioada interbelică; pentru alții, timpul povestit este cel al anilor grei de după Al Doilea Război Mondial și al începutului comunismului în România; pentru cei mai tineri dintre informatori, evenimentele raportate trimit la anii ceva mai destinși din jurul lui 1960, când s-au născut copiii lor. Alegerea unor informatori care aparțin unor generații diferite a reliefat indirect însă relativ sistematic continuitățile și rupturile dintr-un ciclu de obiceiuri cum sunt cele de la naștere, atât de intens influențate pe de o parte de sistemul național de sănătate publică (după anii 1960 aproape toate nașterile au loc în spitale ori case de nașteri), pe de altă parte de politicile restrictive ale anilor 1980.

Bucovina în anii '80 ai secolului trecut. Al treilea context

În discuțiile pe care le-am purtat în vara lui 1982 mi-a fost dat adesea să aud, fără să fi solicitat în mod expres acest lucru, cât de diferite sunt lucrurile care se desfășoară la Mălini în raport cu cele care au loc la Băișești (Cornu Luncii). Între diferențele menționate în mod recurent, cea mai importantă părea a ține de pregătirea familiei pentru nașterea unui copil. La Cornu Luncii, acest lucru implica o lungă listă de cumpărături, de lucruri noi, așadar, câtă vreme la Mălini era vorba mai degrabă despre o pregătire prin reutilizarea resurselor existente în gospodărie. O opoziție între lucrurile noi, ale copilului *versus* lucrurile refolosite, ale familiei, părea să fie percepută de toată lumea drept despărțitoare, ca și când printre cele două sate trecea o linie izomorfă a manierelor de manifestare ale ceremoniilor nașterii.

M-am întrebat multă vreme ce poate fi responsabil de această nevoie fățișă de a sublinia diferențe între două locuri atât de apropiate, chiar în fața unei tinere necunoscute, ajunse acolo în condiții rămase relativ neclare. De altfel, o diferență rezulta inclusiv din cercetarea mea de atunci, încă am conștientizat-o abia scriind aceste interpretări: în vreme ce la Mălini toate întrevederile sunt consemnate, în note detaliate, pe caietele mele de teren, discuțiile de la Băișești sunt înregistrate pe bandă magnetică. Este evident pentru mine acum că acest lucru se petrecuse deoarece locuințele tuturor informatorilor mei din Mălini erau modeste, situate pe străzile mărginașe ale satului, discuțiile fiind purtate adesea în curți sau în grădini, fără posibilitatea de a folosi magnetofonul care avea nevoie de curent electric. La Băișești, în schimb, am fost primită în camere cu mobilier adaptat modei acelor ani, cu mese mari, strălucitoare, acoperite de fețe de masă noi, spații unde toată aparatura putea să fie etalată spre uzul cercetătorului și, mai ales, spre mulțumirea celui care acceptase să povestească.

Am mai observat, de asemenea, reparcurgând materialul din teren un comportament vizibil distinct al informatorilor din cele două localități în raport cu informațiile despre componentele mitice și magice ale obiceiurilor legate de naștere. Astfel, de la Băișești (Cornu Luncii) am înregistrat și notat nu mai puțin de 7 texte referitoare la ursitoare și la soarta copilului, dar toate aceste nuclee narrative mi-au fost prezentate cu statutul de *credințe, legende, tradiții*, adică evidențindu-se că între viața cotidiană și universul configurat în aceste texte trebuie acceptată existența unei pelicule despărțitoare care este chiar cea a interpretării lor ca structuri de tip memorial-patrimonial. În contrapondere, la Mălini micile structuri narrative cu evidentă funcție mitică au apărut mereu brusc, neașteptat, ca argumente la practici concrete, ca explicații pentru obținerea unor efecte rituale, ori chiar ca motivări ale respectării unor tabu-uri⁵. Până la un punct, această variabilitate poate fi explicată și prin faptul că informatoarele / informatorii de la Băișești (Cornu Luncii) sunt pe de o parte mult mai tineri decât informatoarele de la Mălini, având, totodată, cu toate / cu toții, școală. Totuși, fractura între un tip de raționalitate în raport cu un gen de disponibilitate de glisare directă în mit și magie nu poate fi exclusă din discuție.

În anul 1982 Mălini era un sat ne colectivizat, în vreme ce comunismul, prin colectivizarea agriculturii, ajunsese la Băișești (Cornu Luncii). În afara acelei diferențe din actualitate, bătrânii din Mălini își aminteau de tinerețea lor trăită în Regat, în vreme ce satul vecin, Băișești, făcuse parte din Imperiu. Mi-a fost dat să aud despre diferențe între Imperiu și Regat („noi, cei din *Imperiu* nu facem așa, dar în *Regat* se face...”), deși nu am auzit niciodată despre ce fac/ce nu fac cei din satele colectivizate în raport cu cei din satele ne colectivizate, semn că există, întotdeauna, lucruri despre care se vorbește și altele în legătură cu care este de preferat să se păstreze tăcerea.

Nu este scopul meu să aprofundez aici polarizarea dintre localitățile Mălini și Băișești (Cornu Luncii). Am evocat adevărata obsesie a locuitorilor lor de a marca în mod apăsător anumite diferențe pentru a indica importanța pe care istoria mai nouă ori mai veche o are în definirea identităților locale.

Bucovina are o istorie bogată, complicată și, în funcție de perspectiva din care este privită, adesea dramatică. Jocul identităților și al alterităților este, probabil, unul dintre resorturile cele mai puternice ale spiritului său aparte. Uneori, când sunt rememorate tragediile supunerii comunităților locale cursului inexorabil al istoriei, trecerea granițelor peste sate și oameni, cumpăna istoriei bate în partea suferinței inexorabile. Altă dată, atunci când este evocat caracterul său multiethnic și

⁵ Un exemplu elocvent în acest sens, mica narațiune a Irinei Țigănescu despre motivele pentru care nu trebuie mers la spital pentru a solicita întreruperea sarcinii: „Era o femeie și s-o dus la Fălticeni la spital, să facă avort. Și i-o dat bon și o plătit treizeci de lei. Și-o tot stat și-așteptat și când i-o venit rândul s-o dus la doctor și i-o spus că ea nu mai vrea să facă avort, că mai bine naște copilul./ A venit acasă și s-a născut un băiat nemaipomenit de frumos. Când, la paisprezece ani, copilul o dispărut. L-o căutat peste tot și, până la urmă, s-o dus la Rarău la un pustnic./ – Du-te acasă și postește un an numai cu pâine și apă, i-o spus pustnicul./ Femeia a mers acasă și peste un an s-a întors la mănăstire. Pustnicul i-a ieșit înainte și i-a arătat copilul./ – Ți l-am scos de la dracu! Acum, fă ceva cu el să nu mai moară./ Și-atuncea ea l-a donat mănăstirii. Asta a fost pentru că l-o vândut pentru treizeci de arginți. De când nu mai este avortul treizeci de lei nu se mai întâmplă așa ceva.”

plurilingvistic, viețuirea pașnică aici a grupurilor celor mai diverse, aceeași cumpănă atârnă spre partea bucuriei. Datoria etnologului este aceea de a observa lucrurile, de a-i asculta cu nesfârșită răbdare pe oamenii locului, de a consemna cele văzute/auzite și de a încerca să înțeleagă mesajele directe sau subiacente.

Lecția pe care mi-au dat-o mie oamenii și satele din Bucovina în celălalt mileniu și, pe care, mai apoi, m-am străduit să o dezvolt cum m-am priceput, este despre aceste lucruri, formulate în clar ori strecurate discret prin meandrele acestui discurs.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Devereux 1994: Georges Devereux, *De l'angoisse à la méthode dans lessciences du comportement*, Paris, Aubier.
- Hedeșan 2019: Otilia Hedeșan, „(in) Folclorul românesc: se caută tuneluri”, în „Dilema veche”, nr. 820, 7-13 noiembrie.
- Hedeșan 2020: Otilia Hedeșan, „Cercetări de teren la Drăguș, 1987 – 1988, A Puzzle in Progress”, în „Transilvania”, nr. 2-3, p. 82-91.
- Kligman 2000: Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, traducere din engleză de Marilena Dumitrescu, București, Humanitas.
- Lévi-Strauss & Eribon 1988: Claude Lévi-Strauss, Didier Eribon, *De près et de loin*, Paris, Odile Jacob.
- Marian 1892: Simion Florea Marian, *Nașterea la Români*, București, Tipografia Carol Göbl.
- Pop & Ruxăndoiu 1976: Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Rostás 2003: Zoltán Rostás, *Sala luminoasă, Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Paideia.
- Știucă 2001: Narcisa Alexandra Știucă, *În pragul lumii albe*, București, Centrul Național de Conservare și Valorificare a Tradițiilor și Creației Populare.
- Timoce-Mocanu & Hedeșan 2022: Cosmina Timoce-Mocanu & Otilia Hedeșan, „Dincolo de Cornova la 1991”, în „Transilvania”, nr. 3, p. 76-85.

